

Олександр Діденко

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ В РИНКОВИХ УМОВАХ

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [1] визначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Національна стратегія визначає основні напрями і шляхи реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснення реформування освіти впродовж найближчих 10 років у нових соціально-економічних умовах [1]. З огляду на це, проголошений інвестиційно-інноваційний розвиток вітчизняної економіки зумовлює необхідність системних змін у сфері професійно-технічної освіти, яка є основним постачальником кваліфікованих кадрів для сучасних ринків праці.

За даними статистики [2; 4] станом на 01.09.2014 р. в Україні функціонує 940 державних професійно-технічних навчальних закладів: вищих професійних училищ – 188, центрів професійно-технічної освіти – 67, професійних ліцеїв – 444, професійно-технічних училищ – 113, навчальних центрів при кримінально-виконавчих установах закритого типу – 76 та 33 структурних підрозділів вищих навчальних закладів, 19 навчальних закладів інших типів, що надають професійно-технічну освіту. В них навчається понад 350 тис. осіб. Для порівняння, станом на 01.01.2010 року в країні функціонувало 994 державних професійно-технічних навчальних закладів різних типів, в яких навчалось понад 423 тис. учнів і працювало понад 57 тис. педагогічних працівників). Однак, щорічно цей показник зменшується, тоді як у ВНЗ – відповідно збільшується. Так, співвідношення чисельності студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації до чисельності

учнів, слухачів ПТНЗ у 2013-2014 навчальному році становило п'ять до одного, незважаючи на те, що близько 70 % вакансій на ринку праці складають саме робітничі професії.

Водночас, стан підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах ще не повною мірою відповідає сучасним соціально-економічним потребам суспільства. Про це свідчать результати аналізу виступів роботодавців, представників керівної ланки ПТО, моніторингу профтехосвіти громадськими організаціями тощо [3]. І це незважаючи на те, що одним із стратегічних ресурсів будь-якої держави є її трудовий потенціал.

Результати аналізу досвіду країн, що здійснили економічний прорив, зокрема Японії, Кореї, Німеччини, Ірландії, Чехії, Словенії, свідчать про те, що одним з вирішальних чинників стрімкого економічного зростання є якість підготовки робітничих кадрів.

У розвинених державах навіть фінансування професійної освіти відбувається з урахуванням принципу «якісне навчання – це ефективний напрям інвестування». Що стосується України, то одна з найбільш гострих проблем професійно-технічної освіти пов'язана саме з невідповідністю її якості рівню розвитку вітчизняної і світової економіки. Про це сьогодні заявляють освітяни, науковці, представники державної влади і роботодавці. Так, наприклад, за даними Центру освітнього моніторингу, двоє з трьох роботодавців вважають рівень підготовки кваліфікованих робітників у державних професійно-технічних навчальних закладах недостатнім і таким, що не повністю відповідає потребам виробництва. Їх не задовольняє не лише якість підготовки, а й рівень кваліфікації. Крім того, результати анкетування свідчать про те, що роботодавці надають перевагу підготовці кваліфікованих робітників у власних учбових центрах [4].

Необхідно зазначити, що існування проблеми забезпечення якості вітчизняної професійно-технічної освіти визнається на державному рівні. Про це свідчать матеріали Звіту Рахункової палати про результати аудиту ефективності

використання коштів державного бюджету на підготовку робітничих кадрів, аналітичні довідки Міністерства освіти і науки України, статистичні матеріали та програми економічних реформ попередніх урядів. У цих документах забезпечення якості профтехосвіти навчання визнається пріоритетним завданням і навіть вказуються шляхи його вирішення.

Однак доводиться констатувати, що суттєвих позитивних зрушень у вирішенні цієї проблеми на сьогодні помітити важко. Концепцією державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2010–2015 роки підтверджено, що на сьогодні кваліфікація робітничих кадрів, у тому числі випускників ПТНЗ, не відповідає поточним і перспективним соціально-економічним потребам держави.

До тепер на державному рівні не прийнято нормативних актів з урегулювання питання вивчення ринку праці та формування держзамовлення на підготовку кадрів. Водночас таке державне замовлення затверджується щороку, однак його обсяги визначаються за відсутності економічних механізмів, що призводить до безсистемного випуску на ринок праці робітничої молоді, яка не затребувана виробництвом, а це створює соціальну напругу в суспільстві.

Так, за даними Державного центру зайнятості, за часів відносної стабільності економіки держави фіксувався постійний дефіцит кадрів робітників з видобутку корисних копалин, будівельників (51,7 тис. вакансій), металургів і машинобудівників (63,7 тис.). Водночас навантаження на одне вільне робоче місце кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства становило від 24 до 53 осіб. Аналогічні диспропорції мали місце і за іншими професіями та економічними напрямками. Таким чином, державне замовлення на підготовку робітничих кадрів, яке за своєю суттю повинно задовольняти потреби економіки і гарантувати працевлаштування, фактично ці функції не виконує, а безсистемний випуск на ринок праці робітничої молоді, яка не затребувана виробництвом, створює соціальну напругу в суспільстві. За даними

Рахункової палати у середньому 5 % випускників ПТНЗ стають на облік з безробіття. При цьому на їх навчання орієнтовано витрачається близько 300 млн. грн. А за даними на 1 вересня 2014 року не працевлаштовані близько 10 % випускників.

Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що для досягнення результативності та ефективності системи професійно-технічної освіти необхідно проводити значну кількість досліджень стану та змін, що відбуваються на ринку праці для визначення переліку професій, які користуватимуться попитом роботодавців, а також професії, з яких кадрів підготовлено більше, ніж реально потребує ринок праці.

Позитивним в цьому сенсі є досвід Фінляндії, де цим питанням опікуються на регіональному рівні органи управління освітою, науково-дослідні установи та безпосередньо навчальні заклади у співпраці із соціальними партнерами. В цій країні немає проблем щодо структурного, кадрового та фінансового забезпечення моніторингової системи. Моніторинг дозволяє визначати стан відповідності підготовки робітничих кадрів потребам ринку праці, що, у свою чергу, сприяє реальному плануванню обсягів та напрямів навчання. Але потрібно зазначити, що у деяких країнах взагалі немає державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників.

Безумовно, в Україні є багато закладів професійно-технічної освіти, які надають освітні послуги на достатньо високому рівні. Але це не дає підстав стверджувати, що так функціонує вся система ПТО. Неможливо досягти високих навчальних результатів, коли матеріально-технічна база професійно-технічних навчальних закладів, особливо машинобудівного, аграрного профілю, транспорту та зв'язку на понад 70 % фізично та морально застаріла і непридатна для використання в навчальному процесі, бо відпрацювала вже понад 20 років. За часи незалежності майже не здійснювався, крім часткової комп'ютеризації, процес відтворення основних фондів за рахунок коштів державного бюджету.

Припинилось будівництво об'єктів профтехосвіти. За даними Міністерства освіти і науки для організації якісного навчання в закладах системи професійно-технічної освіти не вистачає 168 навчальних кабінетів, 45 лабораторій, 24 навчально-виробничих майстерні. До того ж навчальні заклади не мають сучасних підручників та навчальних посібників. Рівень забезпечення ПТНЗ підручниками становить у різних регіонах України близько 60–70 % від потреби. В останні роки підручники для навчальних закладів системи профтехосвіти за державні кошти взагалі не видавались.

На забезпечення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників в ринкових умовах впливає і проходження виробничої практики як складової навчального процесу для отримання якісного практичного досвіду. Та, нажаль, спостерігається ситуація, коли роботодавці масово відмовляються від надання місць для проходження виробничої практики учням у зв'язку з неможливістю проведення її оплати через кризу в економіці, особливо у металургійній галузі, машинобудуванні, будівельному виробництві.

Негативно вплинула на якість професійної підготовки кваліфікованих робітників практика передачі ПТНЗ до структури вищих навчальних закладів, що призвело до перепрофілювання частини ПТНЗ на надання вищої освіти, скорочення кількості учнів, які оволодівали робітничою кваліфікацією, а також вилучення понад 40 % навчально-матеріальної бази профтехосвіти.

Сьогодні лобіюється ідея про децентралізацію фінансування професійно-технічної освіти. Ідея розумна, однак розпочинати цей процес можна лише після широкого громадського обговорення, вироблення чіткої та зрозумілої стратегії дій на найближчий час та перспективу. Перед тим, як реалізувати децентралізацію фінансування професійно-технічної освіти в межах держави доцільно провести експеримент в окремих регіонах, проаналізувати його результати та наслідки. Крім того потребує розробки чіткий механізм багатоканального та різнорівневого фінансування професійно-технічних навчальних закладів, створення нової

методики розрахунків вартості підготовки кваліфікованих робітників з урахуванням складності, наукоємності та матеріалоемності професій.

Наприклад, Європейська та світова практика свідчить про необхідність фінансування підготовки робітників за рахунок визначених законодавством обов'язкових відрахувань з доходів підприємств. Так, у Франції підприємства відраховують на ці цілі майже 18 % від суми своїх доходів, у Австрії – 22%, а у Німеччині функціонує система двоканального фінансування, яка передбачає 55 % витрат з державного фінансування та 45 % приватних надходжень для фінансування професійної освіти і навчання. При цьому державні витрати поділяються на центральний, регіональний та місцевий рівні і складають: в Німеччині – 39,04% (центральний), 47,35% (регіональний), 13,61% (місцевий); в Австрії – 72,72% (центральний), 25,16% (регіональний), 2,11% (місцевий). Аналогічний розподіл державних витрат існує і в інших розвинутих країнах.

При цьому державні витрати поділяються на центральний, регіональний та місцевий рівні.

Отже, наведені дані дозволяють визначити першочергові кроки у вирішенні проблеми забезпечення якості професійно-технічної освіти.

По-перше, це проведення моніторингових досліджень та здійснення коротко- та довгострокового прогнозування потреби економіки та ринку праці України у кваліфікованих кадрах в розрізі професій. З урахуванням цих прогнозів потрібно формувати та виконувати державне замовлення. Для проведення таких моніторингових досліджень та підготовки аналітичних матеріалів для міністерств і відомств в Інституті професійно-технічної освіти НАПН України доцільно переорієнтувати напрямки наукових досліджень лабораторій. Крім того це обумовлено вимогами сучасного ринку праці до підготовки кваліфікованих робітників, необхідністю створення нових професій (інтегрованих та укрупнених), потребою у проведенні маркетингових досліджень для вивчення потреб різних галузей економіки у кваліфікованих робітничих кадрах, вивченні зарубіжних

систем професійної освіти і навчання та підготовки обґрунтованих пропозицій щодо реформування вітчизняної системи професійно-технічної освіти, розвитку професійної кар'єри кваліфікованих робітників та молодших спеціалістів, необхідністю впровадження у професійну підготовку фахівців у ПТНЗ сучасних електронних навчальних ресурсів та дистанційного професійного навчання.

По-друге, з урахуванням зарубіжного досвіду на основі компетентнісного підходу необхідно оновити зміст професійно-технічної освіти шляхом розробки державних стандартів нового покоління.

Співробітниками Інституту напрацьовано методики створення професійних і освітніх стандартів на основі модульно-компетентнісного підходу, розроблено низку стандартів, у тому числі укрупнених професій для професійної підготовки учнівської молоді та дорослого населення і безробітних. І ця робота продовжується спільно з творчими групами із числа профтехосвітян.

По-третє, забезпечення якості професійно-технічної освіти неможливе без вдосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та працівників, які залучаються до організації та проведення професійного навчання персоналу на виробництві. Для цього також необхідно запровадити їх обов'язкове стажування в умовах сучасного виробництва. Але реалізація такого завдання сьогодні гальмується через відсутність державного фінансування.

По-четверте, вирішення проблеми якості профтехосвіти неможливе без її сучасного навчально-методичного забезпечення. Інститутом ПТО НАПН України створено електронну бібліотеку та репозитарій навчально-методичних матеріалів, які в сучасних умовах є певною альтернативою та допомагають педагогічним працівникам ПТНЗ вийти зі скрутного становища в організації навчального процесу.

Крім того Інститутом започатковано тренінги щодо запровадження особистісно-розвивальних технологій навчання у професійно-технічну освіту,

створення інформаційно-освітнього середовища закладів профтехосвіти та організації дистанційного навчання. Цими заходами охоплено викладачі закладів профтехосвіти міста Києва та методисти навчально-методичних центрів 16 регіонів України.

По-п'яте, розв'язання проблеми відповідності рівня і якості кваліфікацій та компетенцій робітничих кадрів вимогам роботодавців можливе шляхом формування ефективних фінансово-економічних механізмів. Йдеться, наприклад, про розроблення і впровадження методики розрахунку вартості підготовки кваліфікованих робітників з урахуванням складності професій, базової моделі розрахунку нормативу бюджетного фінансування на одного учня. Щодо можливостей Інституту ПТО, то у його структурі передбачено створити лабораторію маркетингу професійної освіти і навчання.

Вирішення цих завдань потребує зусиль різних гілок влади, керівництва та педагогічних колективів ПТНЗ, науковців, роботодавців та представників громадських організацій. Однак розпочати реформи у професійно-технічній освіті доцільно з приведення нормативно-правової бази у відповідність до завдань її розвитку в умовах динамічних соціально-економічних змін. Першим кроком у цьому напрямі має стати розробка, обговорення та прийняття Закону України «Про професійну освіту», у якому потрібно передбачити створення незалежного органу на зразок Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти для об'єктивного оцінювання рівня професійної підготовки кваліфікованих робітників.

Крім того, необхідно запровадити єдину систему статистики і показників якості професійно-технічної освіти і навчання, співставної із світовою практикою, оновити механізм ліцензування та атестації у системі професійно-технічної освіти.

Таким чином, за результатами всебічного аналізу розвитку професійно-технічної освіти на сучасному етапі можна визначити пріоритетні напрями її подальшої модернізації, які передбачають вивчення потреб ринку праці,

формування оптимальної мережі навчальних закладів, створення системи забезпечення якості професійно-технічної освіти, диверсифікацію системи фінансування шляхом делегування додаткових повноважень регіональним органам управління освіти, впровадження різнорівневої системи фінансування, децентралізацію системи управління професійно-технічною освітою та забезпечення її якісно новим кадровим потенціалом, оновлення чинної нормативно-правової бази в галузі професійної освіти, соціальну рекламу престижності робітничих професій. Крім того, виняткова роль в оновленні науково-методичного забезпечення належить стимулюванню розвитку експериментально-дослідницької роботи та впровадження в навчально-виробничий процес інноваційних технологій та міжнародного досвіду.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є дослідження потреб у кваліфікованих працівниках сучасного ринку праці, вивчення міжнародного досвіду підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, проведення прикладних дослідно-експериментальних робіт та впровадження їх результатів у навчально-виробничий процес з метою удосконалення науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.06.13 року № 344/2013. – Спосіб доступу: www.ligazakon.ua.

2. Професійно-технічна освіта України у 1991-2011 роках (перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали) / Матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України [Електронний ресурс] : Спосіб доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish>

3. Моніторинг стану професійно-технічної освіти та альтернативні пропозиції щодо її модернізації [Електронний ресурс] / За матеріалами ГО «Центр

освітнього моніторингу» в рамках проекту «Створення організаційної платформи громадського центру аналізу освітньої політики» : Спосіб доступу: <http://centromonitor.com.ua>

4. Професійно-технічна освіта незалежної України у 1991-2013 роках: головні події, формування нормативно-правової бази, статистика / Матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України [Електронний ресурс] : Спосіб доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=59517&cat_id=56970